

אלול התשע"ו

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

"טקס הר עיבל"

לפרשת כי תבוא (על פי שיעור של הרב חנוך וקסמן והרב אמנון בזק)

– והיה צפוי שמיד לאחריו יחזור גם החלק השני של הציווי: כתיבת דברי התורה על האבנים. ואולם, חלק זה מופיע רק בפס' ח, לאחר שלושת הפסוקים המצווים על בניית המזבח, הנראים כמאמר מוסגר. כללו של דבר, הציווי לכתוב את התורה על האבנים הוא מסגרת הפרשה, ובתוכה מובא הציווי הקצר יותר, לבנות מזבח ולהקריב עליו.

כמו כן, הקשר השני בין שני הציוויים מתבטא במילה החוזרת המקשרת ביניהם: "אבנים". מילה זו מופיעה חמש פעמים בשמונת פסוקי הפרשה: שלוש פעמים בעניין כתיבת דברי התורה, ופעמיים בעניין בניית המזבח. גם דבר זה מלמדנו שהנושא המרכזי בפרשה הוא הכתיבה על האבנים, והציווי על בניית המזבח משני לה. ולכן נשאלת השאלה, מה מהות הקשר בין כתיבת התורה על אבנים לבין בניית מזבח אבנים? ומדוע חיברה התורה ביניהם?

כמו כן, משה מצווה את בני ישראל, להקריב "עולות" ו"שלמים", ו"לאכול" ו"לשמוח לפני ה'".

לסיכום, בני ישראל מצווים לערוך טקס מורכב, אותו נכנה "טקס האבנים", שההוראות אליו מורכבות משלשה מרכיבים:

- הטקס נועד להיערך בזמן ומקום מסוימים, היום בו בני ישראל חוצים את הירדן, בהר עיבל.
- הטקס כולל את הקמתן של "אבנים גדולות" מסוידות עליהם נכתבת התורה.
- הטקס כולל מזבח וקורבנות לה'.

מיקום הטקס בהר עיבל מחד, וזמן של הטקס ביום הכניסה לארץ מאידך, מעלים את הקושי הבא: לאורך ספר דברים, הר עיבל מוזכר יחד עם "בן זוגו", הר גריזים. כמו כן, כמעט מיד לאחר הפסוקים המפרטים את ההוראות ל"טקס האבנים", התורה מפרטת בהרחבה את

טקס הר עיבל – ביום חציית הירדן!?

בפרשתנו מסיים משה את נאומו הארוך, המכונה 'נאום המצוות', אשר תופס את מרביתו של חומש דברים (פרקים ה'–כ"ו). מיד לאחר מכן מובאים שני ציוויים על דברים שבני ישראל צריכים לעשות בהר עיבל לאחר שיעברו את הירדן, ויכנסו, אל הארץ המובטחת.

1. דברים כ"ז, ב'-ג':

ב וְהָיָה, בַּיּוֹם אֲשֶׁר תַּעֲבְרוּ אֶת-הַיַּרְדֵּן, אֶל-הָאָרֶץ, אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לָךְ--וְהִקַּמְתָּ לָךְ אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת, וְשָׁדַת אֹתָם בְּשֵׂיֶד. ג וְכָתַבְתָּ עֲלֵיהֶן, אֶת-כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת--בְּעֵבֶרְךָ: לְמַעַן אֲשֶׁר תִּבְּאֵ אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-ה' אֱלֹהֵיךָ נָתַן לָךְ, אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבַשׁ, כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֱלֹהֵי-אַבְתֶּיךָ, לָךְ. ד וְהָיָה, בְּעֵבֶרְכֶם אֶת-הַיַּרְדֵּן, תִּקְיִמוּ אֶת-הָאֲבָנִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מַצְוֶה אֶתְכֶם הַיּוֹם, בְּהַר עֵיבֶל; וְשָׁדַת אֹתָם, בְּשֵׂיֶד. ה וּבְנִיתָ שָׁם מִזְבֵּחַ, לַה' אֱלֹהֵיךָ: מִזְבֵּחַ אֲבָנִים, לֹא-תִנִּיף עֲלֵיהֶם בְּרֹזֶל. ו אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת תִּבְנֶה, אֶת-מִזְבֵּחַ הַ' אֱלֹהֵיךָ; וְהִעַלְתָּ עָלָיו עֹלוֹת, לַה' אֱלֹהֵיךָ. ז וְזָבַחְתָּ שְׁלָמִים, וְאָכַלְתָּ שָׂם; וְשִׂמַּחְתָּ, לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיךָ. ח וְכָתַבְתָּ עַל-הָאֲבָנִים, אֶת-כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת--בְּאֵר הַיֵּטֵב

הכתוב מצווה את בני ישראל על כתיבת דברי התורה על אבנים גדולות ובניית מזבח, ומן הכתוב עולה שיש קשר בין שני הציוויים, בשני היבטים:

ראשית, במבנה של פרשה קצרה זו: היא פותחת בציווי לכתוב את התורה על האבנים (פס' ב-ד), עוברת לציווי לבנות את המזבח (פס' ה-ז), ואז חוזרת לעסוק בכתיבה על האבנים (פס' ח) – ומכאן שמדובר ביחידה אחת. הדבר בולט במיוחד בפס' ח, הנראה שלא במקומו. כיצד? הפרשה חוזרת פעמיים על הציווי לכתוב את התורה פעמיים: בפס' ב בא החלק הראשון: הקמת האבנים לאחר מעבר הירדן וההנחיה "וְשָׁדַת אֹתָם בְּשֵׂיֶד". בפס' ג נזכר החלק השני: כתיבת דברי התורה על האבנים. פס' ד נראה כחוזר על החלק הראשון של הציווי – הקמת האבנים לאחר מעבר הירדן וההנחיה "וְשָׁדַת אֹתָם בְּשֵׂיֶד"

הטקס. מיד לאחר שהוא מצווה את בני ישראל להקים את האבנים, לכסות אותם בסיד ולכתוב את התורה עליהן, משה מציין את מה שנראה כסיבה לפעולות המצוות.

3. דברים כ"ז, ג':

"...למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך ארץ זבת חלב ודבש כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך" כלומר, מילוי אחר הציווי של הקמת האבנים הוא המפתח לכניסה ואחיזה בארץ. המילה "למען" מבססת יחס של "אם-אז" בין "טקס האבנים" לבין ירושה מוצלחת של הארץ.

4. כדברי הפירוש השני שמביא הרמב"ן:

"תכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת להיות לך לזכרון, למען אשר תבוא אל הארץ ותכבוש אותה ותירש את כל העמים ההם בהיותך זוכר התורה ושומר כל מצותיה".

אלא שאם כן, לכאורה לא יהיה עוד צורך באבנים אלו לאחר ירושת הארץ, וכל עניינן יהיה רק לזמן הקצר שבין הכניסה לארץ לבין השלמת כיבושה. האומנם?

כמו כן, כיצד הקמת מצבה, או אפילו כתיבת התורה, מבטיחה את ירושת הארץ? הרי כפי שמה מדגיש פעמים רבות לאורך ספר דברים, זוהי שמירת המצוות, השמיעה לדברי ה', ולא כתיבתם סתם על פני אבנים, המבטיחה הצלחה בארץ (ראו דברים ז': י"ב-ט"ז, ח': א', י"א: ח'-ט', כ"ח: א'-ב').

לכן, מסתבר מאוד שלכתיבת התורה על האבנים יש משמעות גם להמשך החיים בארץ ולא רק לכיבושה וירושטה. בהמשך הפרק במעמד אמירת ה'ארורים' מפי הלויים, מופיע בסיומה של רשימת הארורים 'ארור' כללי.

5. דברים כ"ז כו:

"ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם ואמר כל העם אמן" ומסביר הרב אמנון בזק, שמסתבר שהמילים "התורה הזאת" מוסבות על התורה הכתובה על האבנים בהר עיבל, המסמל את הקללה.

6. דברים כ"ז יג':

"ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל"

נמצאת אומר: במעמד זה מוכרזות הקללות שיחולו על מי שלא יקיים את דברי התורה הכתובים על האבנים השוכנות בהר זה, בכל שלב בתולדות עם ישראל, ובחיי כל פרט ממו.

ראיה נוספת להבנה זו מביא הרב בזק מהצבת האבנים בהר עיבל, שהוא אחד המקומות הבולטים במרכז הארץ. אילו באו האבנים להורות רק שקיום המצוות הוא תנאי לכיבוש הארץ, היה ראוי יותר להקימן מיד לאחר חציית הירדן, סמוך לאבנים שהקים יהושע בגלגל (עיינין יהושע

פרטי טקס הברכה והקללה המוזכר לראשונה בפרק הקודם (דברים כ"ו, י"ט) שנועד להתרחש בהר גריזים והר עיבל (דברים כ"ז, י"א-כ"ו). הרים אלו ממוקמים "אצל אלוני מרה" כפי שנאמר בתחילת פרשת ראה.

2. דברים י"א, ל':

כט והיה, כי יביאך ה' אלקיך, אל-הארץ, אשר-אתה בא-שמה לרשתה--ונתתה את-הברכה על-הר גריזים, ואת-הקללה על-הר עיבל. ל-הלא-המה בעבר הירדן, אחרי דרך מבוא השמש, בארץ הכנעני, הישב בערבה-- מול, הגלגל, אצל, אלוני מרה.

כמו כן, בבראשית (י"ב, ו') מזוהה אלון מורה כשכם, עיר הנמצאת ברכס הרי שומרון.

במילים אחרות, מצד אחד, הטקס נועד להתקיים מיד, בו ביום בו חוצים בני ישראל את הירדן. מצד שני, הוא נועד להתרחש בהר עיבל / הר גריזים / שכם, מקום שנמצא הרבה יותר מאשר מרחק יום הליכה ממקום חציית הירדן, עבור המחנה הגדול של בני ישראל.

לכן מציע הרב חנוך וקסמן, שתיאור הזמן "יום אשר תעברו את הירדן" בה פותח משה את הוראותיו לטקס אינו אמור להיות מפורש באופן מילולי, אלא כמטאפורה, שמטרתה לבטא את הזמן בו עתיד האירוע להתרחש. הטקס נועד להתקיים לאחר חציית הירדן כאשר עם ישראל יגיע להר עיבל, בהרי שומרון, ולא ברגע חציית הירדן.

אבל אם הטקס נועד להיערך במקום זה, מדוע להדגיש פעמיים את חציית הירדן (פסוקים ב' ו ד')? אם הטקס נועד להתקיים לאחר מרווח זמן, עם ההגעה להר עיבל, מדוע מודגש שדבר זה יקרה "ביום", מדוע ניסחה התורה את הציווי כך שישתמע כי הטקס חייב להתקיים מיד עם הכניסה לארץ?

כמו כן יש להבין מה הייחודיות של הר עיבל? מדוע צריך הטקס להתעכב עד ההגעה להר עיבל?

בנוסף לבעיית הרקע המתוארת כאן, נוכל גם לתהות בנוגע למשמעות והסימבוליות של הטקס. בעוד התורה מביאה את ההוראות לקיום הטקס בצורה מפורטת למדי, היא נותנת מעט מאד רמזים לגבי מטרת הטקס. בעוד אנו מבינים את ה"מה" של האבנים, הסיד, הכתב, המזבח והקורבנות, איננו מבינים את ה"למה". מהי המטרה של הקמת אבנים גדולות, כיסוין בסיד וכתיבת התורה עליהן? מהי מטרת ליווי כל זה במזבח וקורבנות כאשר בני ישראל נכנסים לארץ המובטחת?

מצבת זיכרון לעם

הרב וקסמן מציע שפתיחת הוראותיו של משה לטקס האבנים עשויה לספק רמז לפענוח משמעותו ומטרתו של

של הכתיבה המשותפת של "התורה הזאת". כתיבת התורה מהווה באופן כלשהו את המפתח למידות הרוחניות של יראת ה', אי סטייה ימין ושמאל, לב שפל והמטרה הרצויה של הצלחה ואריכות ימים בארץ.

בעוד כתיבת התורה על אבנים גדולות עם חציית הירדן יכולה להיתפש כמשהו בדומה להצהרת משימה לאומית (אברבנאל דברים כ"ז, א'-ח'), ההקבלה לפרשת המלך מצביעה על כך שככל הנראה היא צריכה להיתפש כמעין אמצעי זיכרון לאומי. בדיוק כשם שהתורה האישית אותה נושא המלך משמשת כתזכורת תמידית, כך גם מצבת התורה של העם משמשת כתזכורת. כפי שצוין על ידי הרמב"ן (שם, ג'), כתיבת התורה על פני מצבה גדולה משמשת כאמצעי נחצי להדגשת המרכזיות של התורה ומצוותיה, ואת חשיבות שמירת המצוות. דבר זה, כאמור, מבטיח את אחיזתם המוצלחת בארץ בטווח הקצר ואת שגשוגם בטווח הארוך.

טקס חידוש הברית

הפרשנות של הרב וקסמן, לגבי הזיכרון, אינה מצליחה להתמודד עם כל הפרטים הקיימים בטקס. כך, למשל, פרשנות זו לא מסבירה את עובדת היות המזבח והקורבנות חלק בלתי נפרד מהטקס. יתר על כן, פרשנות זו לא שופכת אור על ההקשר של הטקס, הצורך לבצע את הטקס מיד עם הכניסה לארץ או התפאורה של הר עיבל. לכן מציע הרב וקסמן מרכיב נוסף ומשלים, המתבסס על מקרה שלישי של כתיבת התורה בשמות כ"ד, לקראת סוף פרשת משפטים.

10. שמות כ"ד ג-ח:

ג וַיבֹא מֹשֶׁה, וַיְסַפֵּר לָעָם אֶת כָּל-דִּבְרֵי ה', וְאֵת, כָּל-הַמִּשְׁפָּטִים; וַיַּעַן כָּל-הָעָם קוֹל אֶחָד, וַיֹּאמְרוּ, כָּל-הַדְּבָרִים אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה', נַעֲשֶׂה. ד וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה, אֶת כָּל-דִּבְרֵי ה', וַיִּשְׁכַּם בַּבֹּקֶר, וַיָּבֵן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר; וַיִּשְׁתִּים עֶשְׂרֵה מִצְבֵּה, לְשָׁנִים עֶשְׂרֵה שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל. ה וַיִּשְׁלַח, אֶת-נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיַּעֲלוּ, עֹלֹת; וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים, לַה' - פָּרִים. ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה חֲצִי הַדָּם, וַיִּשֶׂם בְּאֲגָנֹת; וְחֲצִי הַדָּם, זָרַק עַל-הַמִּזְבֵּחַ. ז וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית, וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם; וַיֹּאמְרוּ, כָּל אֲשֶׁר-דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע. ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת-הַדָּם, וַיִּזְרַק עַל-הָעָם; וַיֹּאמֶר, הִנֵּה דָם-הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם, עַל כָּל-הַדְּבָרִים, הָאֵלֶּה.

התורה מספרת כי כאשר ירד מהר סיני, משה אמר לעם את "כָּל דִּבְרֵי ה' " ואת "כָּל הַמִּשְׁפָּטִים". בתגובה העם עונה כי "כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה". בנקודה זו, התורה מספרת על סדרת המאורעות הבאה (שמות כ"ד, ד'-ה'): "וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת כָּל דִּבְרֵי ה' וַיִּשְׁכַּם בַּבֹּקֶר וַיָּבֵן מִזְבֵּחַ תַּחַת הָהָר וַיִּשְׁתִּים עֶשְׂרֵה מִצְבֵּה לְשָׁנִים עֶשְׂרֵה שְׁבֻטֵי יִשְׂרָאֵל; וַיִּשְׁלַח אֶת נְעָרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּזְבְּחוּ זִבְחִים שְׁלָמִים..."

ד'). אבל משה מצווה להקים את האבנים בהר עיבל, ומכאן שהן נוגעות לכל תקופת הישיבה בארץ.

7. ומסכם הרב בזק:

כללו של דבר, אבנים אלו עליהם חקוקים, בין היתר, איסורים רבים, שהעובר עליהם יהיה ארוך, הם מונומנט הניצב כאזהרה לעם ישראל, ומבטא את מידת היראה בעבודת ה'. וכדי שלא יוכל איש להשתמש מאיסורים אלו, מדגיש משה באוזני בני ישראל (דברים כ"ז ח): "וְכָתַבְתָּ עַל הָאֲבָנִים אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת בְּאֵר הַיַּטֵּב!"

לדעת הרב חנוך וקסמן, הבנה למהות האבנים ניתן למצוא על ידי הקבלה בין "טקס האבנים" לבין הפרשיה בתורה המכונה בדרך כלל "פרשת המלך", שכוללת את ההוראות למינוי מלך והתנהלותו (דברים י"ז, י"ד-כ). כמו בני ישראל עם חצייתם את הירדן, גם המלך מצווה לכתוב את "התורה הזאת".

8. דברים י"ז ח-כ:

יח וְהָיָה כְּשִׁבְתוֹ, עַל כִּסֵּא מַמְלַכְתּוֹ-וְכָתַב לוֹ אֶת-מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת, עַל-סֵפֶר, מִלְּפָנָי, הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם. יט וְהִיְתָה עִמּוֹ, וְקָרָא בּוֹ כָּל-יְמֵי חַיָּיו-לְמַעַן יִלְמַד, לִירְאֵה אֶת-ה' אֱלֹהָיו, לְשֹׁמֵר אֶת-כָּל-דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת וְאֵת-הַחֻקִּים הָאֵלֶּה, לַעֲשֹׂתָם. כ לְבִלְתִּי רוּם-לִבּוֹ מֵאֲחִיו, וּלְבִלְתִּי סוּר מִן-הַמִּצְוָה יְמִין וּשְׂמֹאל--לְמַעַן יֵאָרִיךְ יָמָיו עַל-מַמְלַכְתּוֹ הוּא וּבָנָיו, בְּקִרְבַּי יִשְׂרָאֵל. במקרה של המלך, מטרת "מצוות הכתיבה" היא ברורה. עליו לשמור את התורה לצדו ומכך ללמוד לירא את ה' ולשמור את מצוותיו. לבבו לא ירום, הוא לא יסור "ימין ושמאלו" מן המצוות וימי מלכותו ושלטון הוא ובניו יתארכו.

אלו, כמובן, מהווים מידות, יעדים ומטרות הרצויים לא רק עבור המלך, אלא עבור האומה כולה. לאורך ספר דברים, משה חוזר שוב ושוב על הצורך לירא את ה' ולשמור את מצוותיו.

בדומה, גם זאת בהקבלה לפרשת המלך, משה מזהיר את בני ישראל מסכנת צבירת עושר גשמי והסיכון שבלב רם (שם ח', י"ג-י"ד). לבסוף, משה מזהיר פעמיים את העם שלא לסור "ימין ושמאלו" מן המצוות (שם ה': כ"ט, י"ז: י"א) ופעמים רבות מצרף את שמירת המצוות עם אריכות ימים בארץ עבור בני ישראל ו/או צאצאיהם (שם ד': מ', ה': כ"ח-ל').

9. לדעת הרב וקסמן, ניתן ללמוד מהשוואה זו את הדברים הבאים:

בדיוק כמו במקרה של המלך, שם כתיבת "התורה הזאת" מהווה את המפתח ליראת ה', לאי סטייה ימין ושמאל, ללב שפל ולאריכות ימים בארץ, כך גם במקרה

(שמות כ"ד, ד'). לכן גם הפעולה של "הקמת אבנים" מהווה פעולה של הקמת מצבה. אם לסכם זאת, בדיוק כשם ש"ברית סיני" מהווה כריתת ברית, והתחייבות בני ישראל לדברי ה', כך גם הסיפור של "טקס האבנים" מהווה ברית, אמצעי דרכו נוצר הד לברית סיני, ודרכו ברית סיני מורחבת ומחודשת בעת כניסתם של בני ישראל לארץ ישראל.

הבנה זו מתחזקת לאור ההקשר הרחב יותר של הטקס בהר עיבל. למעשה, יתכן כי הבנת "טקס האבנים" כסיפור של ברית מוצעת בפירוש על ידי הכתוב. כפי שהוזכר קודם, הר עיבל מלווה כמעט תמיד על ידי הר גריזים. ואכן, ספר דברים מתייחס אליהם יחד מעט לאחר "טקס האבנים".

11. דברים כ"ז, י"א-כ"ו:

יֵא וַיְצַו מֹשֶׁה אֶת-הָעָם, בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר. יֵב אֱלֹהֵי יַעֲמֹדוּ לְבָרְךָ אֶת-הָעָם, עַל-הַר גְּרִיזִים, בְּעֵבֶרְכֶם, אֶת-הַיַּרְדֵּן: שְׁמַעוֹן וְלֵוִי וַיהוּדָה, וַיִּשְׁשָׁכָר וַיֹּסֵף וּבִנְיָמִן. יֵג וְאֱלֹהֵי יַעֲמֹדוּ עַל-הַקְּלָה, בְּהַר עֵיבֵל: רְאוּבֵן גַּד וְאֲשֵׁר, וְזָבוּלֹן דָּן וְנַפְתָּלִי. יֵד וְעֵנֹו הַלּוּיִם, וְאֲמָרוּ אֶל-כָּל-אִישׁ יִשְׂרָאֵל--קוֹל רֶם

בנקודה זו בזמן, התורה נותנת את הפרטים של טקס ה"ברכה וקללה" אותו יש לערוך בהר גריזים והר עיבל "בְּעֵבֶרְכֶם אֶת הַיַּרְדֵּן", כאשר ששה שבטים יעמדו על (או בצד) הר גריזים, כביכול על הברכה, וששה שבטים יעמדו על (או לצד) הר עיבל, "עַל הַקְּלָה"

סמיכות פרשיות זו אל סיפור האבנים, האיזכורים המקבילים של הר עיבל בשני הסיפורים, וההד המכוון בתחילת הסיפור השני של הביטוי החיוני "בְּעֵבֶרְכֶם אֶת הַיַּרְדֵּן" שנמצא פעמיים בסיפור "טקס האבנים", מלמדים אותנו ש"טקס האבנים", המופיע בתחילת פרק כ"ז בדברים, אינו טקס נפרד, אלא חלק בלתי נפרד מ"טקס הר גריזים והר עיבל" הגדול.

הבנה זו מסייעת לנו להשלים את ההקבלה בין "טקס האבנים", החלק הראשון של "טקס הר גריזים והר עיבל", והסיפור של ברית סיני. כשם שכל שנים עשר השבטים מצוינים ומיוצגים בברית סיני (שמות כ"ד, ד'), כך גם כל אחד משנים עשר השבטים מוזכר בפירוט של "טקס הר גריזים והר עיבל" (כ"ז, י"ב-י"ג).

יתרה מכך, כשם שהסיפור של ברית סיני כולל מרכיב של כפילות, של חלוקה ודו-צדדיות המסמלים (בהתאם לסמן המקראי הרגיל של דואליות והדדיות) ברית, כך גם הטקס הכולל של הר גריזים והר עיבל, מכיל את רכיב הכפילות. בהתאם לאופי של הטקס כטקס ברית, ישנם שני הרים, השבטים מחולקים לשתי קבוצות של ששה שבטים והאפשרות הכפולה של ברכה והיפוכה נוכחת בבירור.

משה שם אז חצי מדם הקרבנות באגנים, וזורק את החצי השני על המזבח. בשלב זה, הסמל של ה"משפטים" וה"דברים" שזה עתה נכתבו, כלומר התורה, חוזר אל הסיפור. בהמשך נאמר (שמות כ"ד ז'-ח'): "וַיִּקַּח סֵפֶר הַבְּרִית וַיִּקְרָא בְּאָזְנוֹ הָעָם וַיֹּאמְרוּ כָל אֲשֶׁר דָּבַר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע: וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת הַדָּם וַיִּזְרַק עַל הָעָם וַיֹּאמֶר הִנֵּה דָם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם עַל כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" כשהסיפור מתקדם, ה"משפטים" וה"דברים" שנאמרו על ידי ה' נהיים מוחשיים. הם נכתבים ונהיים "ספר הברית". זוהי התורה שנכתבה זה-עתה שמשה מקריא לעם, וזוהי התורה שנכתבה זה-עתה שהעם מתחייב אליה באופן מוחלט בהצהרתם המפורסמת "נעשה ונשמע". כפי ששמה של התורה שנכתבה והכרזתו המפורשת של משה לעם מעידים, התהליך כולו הוא תהליך של ברית, ומהווה כריתת ברית בין ה' לישראל על התורה שנכתבה כרגע.

כפי שהסיפור מצביע בבירור, ה"מזבח" לרגלי ההר, ה"עולות" וה"שלמים" מהווים מוטיבים מרכזיים של הברית בסיני. לרגלי הר סיני מובאים הקורבנות, ודם הקורבנות נזרק על העם כדי לחתום את הברית. לבסוף, כפי שמתאים לטקס ברית בין ה' לישראל, כל שנים עשר השבטים מיוצגים, על ידי שתיים עשרה מצבות (שם, ד'), וטקס הברית מכיל רכיב של כפילות, המסמל את שני הצדדים הבאים בברית. חצי מהדם נזרק על המזבח (שם ו') וחצי מהדם נזרק על העם (שם ח').

כלומר, אפשר לזהות שבעה מרכיבים לשוניים ונושאים בסיפור ברית סיני:
 א) כתיבת התורה.
 ב) הר.
 ג) מזבח.
 ד) קרבנות.
 ה) מצבות.
 ו) זיכרון של כל אחד משניים עשר השבטים.
 ז) הכפילות והדו-צדדיות של הברית.

ניתוח זה מוביל להבנה כי התיאור של ברית סיני המצוי בספר שמות והתיאור של "טקס האבנים" הנמצא בספר דברים עומדים ביחס הקבלה אחד לשני.

כמו הסיפור של טקס הברית בסיני, גם הסיפור של "טקס האבנים" כולל את כתיבת התורה (דברים כ"ז: ג'-ח'). כמו בברית בסיני כך גם סיפור האבנים כולל מזבח וקורבנות (שם ה'-ז'). בדומה, כשם שהברית בסיני נערכה בצלו של הר, כך גם "ברית האבנים" נערכת בצלו של הר, הר עיבל, הנמצא בארץ ישראל. לבסוף, בהקבלה הנושאת החמישית, שני הסיפורים כוללים אבנים ומצבות. כאמור, הסיפור של ברית סיני מורה על מצבות, המסמלות ומנציחות את השתתפות כל אחד מהשבטים

אבל עדיין נשאלת השאלה, מה הסיבה לבחירה הספציפית בהר עיבל. תיאורטית, כל הר היה צריך להספיק. הטקס היה יכול להיערך בהר הסמוך לירדן, אפילו באותו יום בו עוברים בני ישראל את הירדן. ההמתנה עד שבני ישראל יגיעו להרי שומרון נראית מיותרת לחלוטין ומערערת את הסמליות של חידוש הברית והנצחתה מיד עם הכניסה לארץ. אפשר לטעון שמיקומו המרכזי של הר עיבל בשכם באזור השומרון, מאפשר לו לשמש תזכורת מרכזית ומתמדת לברית, וזו הסיבה לבחירתו של הר עיבל. אבל לנימוק זה אין ראיה בכתובים, ולכן הרב וקסמן, מציע שהבחירה בשכם נובעת מתפקידה בעבר.

כניסה לארץ – וברית בשכם

כפי שהראינו לעיל, הזיהוי של הר עיבל עם אזור שכם תלוי בהשוואה לספר בראשית. ספר דברים לא ממקם בפירוש את הר עיבל בשכם. אלא, הוא מתייחס לצמד ההרים של גריזים ועיבל כנמצאים ליד "אלוני מורה" (שם "א, ל'). מכיוון ש"אלוני מורה" מזוהה בפשטות עם "אלון מורה", מקום המוזכר בספר בראשית כקשור לאזור שכם (בראשית י"ב, ו', ראו רש"י ואבן עזרא דברים י"א, ל'), מובן הקשר למקום.

לכן נתבונן בהקשר הטקסטואלי בו הזיהוי מתרחש – סיפור הגעתו של אברהם אל ארץ כנען. כאשר ציווה ה' את אברהם לעזוב את ארצו ואת מולדתו (בראשית י"ב, א'-ד'), אברהם אוסף מיד את אשתו, משק ביתו ורכושו, ויוצא לדרך לעבר ארץ כנען (שם ה'). אברהם מגיע לארץ כנען, והתורה מיידעת אותנו על מעשיו של אברהם עם הגיעו לכנען.

13. בראשית י"ב, ו'-ז':

"וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאַרְצָא עַד מְקוֹם שְׁכֵם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהַכְנִיעַ אֶת אֵזַר בְּאַרְצָא: וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֱלֹהֵי"

מסיבה זו או אחרת, אברהם מתקדם ישירות אל שכם ואלון מורה. רק אז נגלה ה' לאברהם ומבטיח את הארץ לצאצאיו של אברהם, ובכך מודיע לו כי הוא הגיע אל המקום הנכון, המקום שזוהה קודם לכן כ"הארץ אשר ארץ" (שם י"ב, א'). לאחר התגלותו של ה', כפי הנראה כהודאה לקב"ה, אברהם בונה מזבח. הוא הגיע והארץ הובטחה לצאצאיו.

בקריאה זו, הכתוב יוצר קשר רעיוני בין הבטחות א-להיות, והכניסה לארץ כנען מצד אחד, לבין בניית מזבח בשכם מצד שני.

ראוי לשים לב כי זו אינה הפעם היחידה בה ספר בראשית יוצר קישור מעין זה. גם כאשר חוזר יעקב, שקיבל את השם ישראל, מגלותו הארוכה בחרן, הוא ממשיך לשכם (בראשית ל"ג, י"ח). יעקב בונה מזבח ומכנה אותו בשם

יתר על כן, הפירוט של הכתוב את הטקס הכולל בהר גריזים והר עיבל לא מסתיים בפרק כ"ז. כפי שהאבן עזרא (שם כ"ז, י"ד) טוען, הפרשה הארוכה של הברכה והקללה הנמצאת בפרק כ"ח (א'-ס"ו) מהווה, כפי הנראה, חלק בלתי נפרד של טקס זה והיא למעשה הטקסט המוקרא בהר גריזים והר עיבל עם הכניסה לארץ (ראו יהושע ח', ל"ד-ל"ה).

הבנה זו משלימה את מעגל ברית סיני וטקס האבנים, הוא "טקס הר גריזים והר עיבל". בסופו של פרק כ"ח התורה מסכמת את עניינו של הפרק, וכמשתמע מכך של "טקס הר גריזים והר עיבל".

12. דברים כ"ח, ס"ט:

"אֵלֶּה דְבָרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה לְכַתֵּב אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת אֲתָם בְּחָרֵב"

כמו בשמות כ"ד, גם הטקס בהר גריזים והר עיבל, מהווה סיפור של ברית. הוא מהווה אמצעי לחידוש ברית סיני. עם הכניסה לארץ, בני ישראל נדרשים לחדש, ולהתחייב מחדש לברית. בזכות כתיבת התורה, עריכת טקס כריתת ברית ובעיקר על ידי יצירת והשאת מבנה כביר של הר, מזבח, ותורה כתובה באבן, בני ישראל יוצרים הד נצחי ותזכורת לברית סיני, ולמחויבותם לתורה. בזכות זה, בני ישראל ירשו את הארץ.

מהו תפקידו של הר עיבל?

הבנת טקס האבנים כחידוש הברית, פותרת את מרבית השאלות שהעלנו לעיל, ובפרט המשמעות של הקמת האבנים, כתיבת התורה, המזבח, הקורבנות וכו'. הבנה זו יכולה לסייע גם להבנת ה"תפאורה" המיועדת לטקס. מצד אחד, הטקס אכן צריך להתקיים "בְּעֵבֶרְכֶם אֶת הַיַּרְדֵּן", אולי אפילו באותו יום ממש בו בני ישראל נכנסים לארץ, שהרי בזכות מחויבותם לברית סיני ולתורה, הם נכנסים לארץ. בצומת חיונית זו, ממש בהתחלה, צריכה המחויבות של בני ישראל לברית להיות מונצחת ומחודשת.

מצד שני, שום יצירה מחדש של הברית בסיני ושם מצבה תמידית לברית סיני לא יכולה להתרחש ללא הר מתאים. כתיבת התורה, בניית המזבח והקורבנות נועדו ליצור מחדש את הברית של סיני, ולכן הטקס חייב להתרחש בצלו של הר, תחליף להר סיני. בדומה, האבן התמידית ומזבח האבן (שם כ"ז, ה'-ו'), המושארים מאחור, נועדו לשמש כתזכורת לחוויית סיני. כיוון שכך, הם חייבים לעמוד בצלו של הר, תחליף לסיני. ולכן הטקס מתעכב עד להגעה להר עיבל.

ומוסיף הרב וקסמן:

בטקס האבנים, בהגעתם של צאצאי אברהם לארץ באותו מקום ממש כמו אברהם, ובהחייאתם את ברית סיני, שתי המורשות הלו מתמזגות לכדי שלם הרמוני. עניינו של הטקס הוא הן מורשתו של אברהם והן מורשתו של משה.

קיום הציווי בימי יהושע

בספר יהושע מסופר על קיום הציוויים להקים את האבנים ולבנות מזבח, אלא ששם יש שינוי מסוים ביחס ביניהם.

15. יהושע ח', ל-לה:

אִז יָבֵנָה יְהוֹשֻׁעַ מִזְבֵּחַ לַה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר עֵיבָל. כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּפִתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה מִזְבַּח אֲבָנִים שְׁלֵמוֹת אֲשֶׁר לֹא הֵנִיף עֲלֵיהֶן בְּרִזָּל וַיַּעֲלוּ עֲלָיו עֹלוֹת לַה' וַיִּזְבְּחוּ שְׁלָמִים. וַיִּכְתֹּב שָׁם עַל הָאֲבָנִים אֶת מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה אֲשֶׁר כָּתַב לִפְנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל.

וְכָל יִשְׂרָאֵל וּזְקֵנָיו וְשֹׁטְרֵים וְשֹׁפְטָיו עֹמְדִים מִזֶּה וּמִזֶּה לְאֶרֶז נֹגַד הַכְּהֻנִּים הַלְוִיִּם נִשְׂאֵי אֶרֶז בְּרִית ה' כְּגֵר כְּאֶזְרַח חֲצִיזוּ אֶל מוֹל הַר גְּרִזִּים וְחֲצִיזוּ אֶל מוֹל הַר עֵיבָל כַּאֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה עֶבֶד ה' לְבָרֵךְ אֶת הָעָם יִשְׂרָאֵל בְּרִאשֹׁנָה. וְאַחֲרַי כֵּן קָרָא אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה כְּכָל הַפְּתוּב בְּסֵפֶר הַתּוֹרָה. לֹא הָיָה דְבָר מִכָּל אֲשֶׁר צִוָּה מֹשֶׁה אֲשֶׁר לֹא קָרָא יְהוֹשֻׁעַ נֹגַד כָּל קֶהֱל יִשְׂרָאֵל וְהַנְּשִׂים וְהַטָּר וְהַגֵּר הַהֵלֶךְ בְּקִרְבָּם

אם נתבונן בשלושת הפסוקים הראשונים, העוסקים בקיום הציוויים בפועל, נראה שבפרשייה זו ניתן המקום המרכזי – שני הפסוקים הראשונים – למזבח האבנים דווקא, ואילו הכתיבה על האבנים תופסת רק פסוק אחד. כמו כן בעוד, שתיאור בניית המזבח מקביל במלואו לציווי בפרשתנו, ואילו הקמת האבנים מתוארת בצמצום, וחסרים כמה פרטים: לא נאמר שהאבנים גדולות, וכן נשמט עניין הסיוד. יתרה מזאת, מן התיאור בספר יהושע כשלעצמו היה אפשר להבין שלא היו שני סוגי אבנים כלל ועיקר, אלא התורה נכתבה על אבני המזבח.

הרב אמנון בזק טוען שעיקר עניינו של המזבח הוא באכילת השלמים, שמבטאים את מימד השמחה בעבודת ה'. כלומר כפי שהסביר הרב וקסמן לעיל, הכניסה לארץ אינה מלווה רק בחששות ובאזהרות לעתיד, אלא גם בשמחה ובהודאה על העבר – על סיומו של המסע הארוך, שנמשך ארבעים שנה, ועל ההתחלה החדשה בצעדים הראשונים של ירושת הארץ.

א-להי; "א-ל א-להי ישראלי" (שם, כ'). כלומר, בשני המקרים, בתגובה להבטחה וציווי ה' (ראו שם כ"ח: י"ג-ט"ו, ל"א: י"א-י"ג), אברהם ויעקב, יוצאים למסע אל ארץ כנען, והמסע לארץ מגיע לסיומו בשכם עם בניית מזבח.

לאור זאת מציע הרב וקסמן, שהבחירה בהר עיבל כאתר "טקס האבנים" והמזבח שלו, היא בהתאם לדגם המצוי פעמים רבות בתורה לפיו מעשי אבות סימן לבנים. ההגעה השלישית של אברהם וישראל לארץ כנען, הפעם בדמות "עם ישראלי", מתרחשת באותה צורה ממש. כמו אברהם ויעקב, כך גם בני ישראל מגיעים בסוף מסעם, אליו יצאו בתגובה להבטחה וציווי ה', אל ארץ כנען. שלא במפתיע, הם יגיעו לשכן ויבנו מזבח לה' (דברים כ"ז, ד"ו, יהושע ח', ל). ה"ימים" בו בני ישראל "עוברים את הירדן" אל "הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך" (דברים כ"ז, ב'), מהווה את הגעתם המצופה מזה זמן רב אל ארץ כנען. כיוון שכך, היא יכולה להגיע לשיאה רק עם מזבח בשכם.

14. ומסביר הרב וקסמן, שיש להבין את המבנה שתיארנו כדבר שהוא יותר מאשר פורמליזם ספרותי בלבד:

הכתוב מציין, בהגעה של אברהם לארץ, "והפנעני אֶז בארץ". מיד בעקבות ביטוי זה, ה' מתגלה לאברהם ומבטיח את הארץ לצאצאיו (בראשית י"ב, ז). הזמן אינו בשל והגעתו של אברהם לארץ היא עדיין זמנית. הוא יכול לעבור בה, הוא יכול לנדוד, אך הוא אינו יכול להתגורר. הארץ עדיין בחזקת הכנעני. כך הוא המצב גם בזמן ההגעה השנייה, של יעקב. בעוד יעקב כן אוהז חלקית בארץ, והכתוב מתאר אותו כרוכש את השדה בו הוא חונה (שם ל"ג, י"ט), הבעלות שלו תלויה ברצונם הטוב של יושבי הארץ והיא עדיין זמנית (ראו שם ל"ד, ל). אולם, הבטחת ה' לאברהם מבהירה כי מצב זה ישתנה, ויום אחד צאצאיו של אברהם יחזיקו בבעלות מלאה על הארץ. ההגעה השלישית, הגעתם של בני ישראל לארץ ישראל – נעשית באותו מקום ובאותה צורה ממש כמו ההגעה של אבותיהם. דמיון זה מדגיש כי הם מגיעים בזכות ההבטחות לאבות וכמימוש של הפוטנציאל הטמון בהגעת אבותיהם. הבטחותיו של ה' התמלאו עכשיו.

למעשה, יש כאן אף יותר מכך. ההקבלה בין בני ישראל ובין אברהם ויעקב, מלמדת אותנו על התוכן של הטקס המבוצע עם הכניסה לארץ כולו. כשם שאברהם בנה מזבח בהודאה לה' עם הגיעו לשכם בארץ כנען, כך גם בני ישראל צריכים לבנות מזבח בשכם כהודאה לה' על מימוש ההבטחה הא-להית והגעתם לארץ. טקס האבנים הוא לא רק חידוש הברית אלא גם והודאה לה' על ההגעה לארץ (ראו דברים כ"ז, ז' ואבן עזרא שם ג').

16. זה עניינו של מזבח האבנים (ראב"ע):

"וזאת המצוה הראשונה לביאתם לבנות להם מזבח חדש להודות לשם שהחלו להיותם בארץ"

שני סוגי האבנים, אבני המזבח והאבנים שהתורה כתובה עליהן, מסמלים אפוא את ההודאה על העבר ואת ההתנחלות להווה ולעתיד; במילים אחרות, הם מסמלים את שני הקטבים בעבודת ה' – היראה והשמחה. אם כן, הכנסת הציווי על בניית המזבח לתוך פרשת כתיבת התורה על האבנים היא מעין 'ריכוך' של הפרשה, וציון נוסף בספר לשילוב של יראה ושמחה. על פי הבנה זאת נראה לאמר, שספר יהושע מדגיש את צד השמחה יותר מצד היראה.

ומסביר הרב בזק, שהבדל זה נוגע גם להמשך הסיפור בספר יהושע.

17. דברים יב-יג:

"אלה יעמדו לברך את העם על הר גרזים בעברכם את הירדן... ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל..."
ואילו ביהושע נאמר:

"וכל ישראל וזקניו ושטריו ושפטיו עמדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלויים נשאי ארון ברית ה' פגר פאזרח חציו אל מול הר גרזים והחציו אל מול הר עיבל כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם ישראל בראשונה"

ולא נאמר במפורש שהמחצית השנייה, העומדת מול הר עיבל, תעמוד על הקללה. ומסביר הרב אמנון בזק שנראה אפוא, שספר יהושע אכן רצה להדגיש את צד הברכה והשמחה דווקא, על רקע הניצחונות הראשונים בכיבוש הארץ, ולהעמיד פן זה כבולט יותר מפן היראה, המתבטא בכתיבת האבנים ובקללה שבהר עיבל.

סוף דבר, אלו ואלו דברי אלוקים חיים, ומשילוב האמור בפרשתנו עם האמור בספר יהושע עולה התמונה השלמה של הצדדים השונים בעבודת ה'.